

Den stærke Udvikling, som ved Slutningen af det 18de Aarhundrede indtraadte saavel paa Naturvidenskabernes som paa de filosofiske Videnskabers Omraade, maatte selvfølgelig udøve en Indflydelse paa Selskabets Virksomhed og Indholdet af dets Skrifter; den naturvidenskabelige Del af samme blev derfor, i Selskabets andet halve Aarhundrede, Aar for Aar mere omfattende, og i denne Periode falder ogsaa H. C. Ørstedes Opdagelse af Elektromagnetismen og A. Colding's Paavisning af Forholdet imellem Arbejde og Varme, hvilke Arbejder bleve banebrydende for Videnskaben. Naturvidenskabernes vedvarende stærke Udvikling indvirkede ogsaa paa Selskabets Skrifter i det tredje halve Aarhundrede, deres Indhold bliver vedvarende mere og mere naturvidenskabelig-mathematisk, saa meget mere som en stor Del af de historisk-filosofiske Arbejder, som have været forelagt Selskabet, ere blevne trykte i de faglige Tidsskrifter. Mest karakteristisk for dette Afsnit er dog de forskellige Videnskabers gensidige Paavirkning og Samarbejde; Filosofien optager og bearbejder Naturvidenskabens Resultater; Historien, Sprogvidenskaben, Arkæologien tilegne sig Naturvidenskabens exakte Metoder og skarpe Kritik, medens Fysiologien, Kemien og Fysiken træde i nøje Samvirken osv. Som et Exempel fra Selskabets egen Historie kan tjene de af Forchhammer, Worsaae og Jap. Steenstrup i dette Tidsrums Begyndelse anstillede geologisk-antikvariske Undersøgelser, som førte til et Resultat, der blev af stor Betydning ikke alene for vort Lands, men i ligesaa fuldt Maal for mange andre, i Oldtiden beboede Kyststrækningers Kulturhistorie. Selskabet tiltræder nu det fjerde halve Aarhundredes Virksomhed under gunstige Betingelser; thi Tiden er i videnskabelig Henseende stærkt bevæget, og Antallet af yngre Videnskabsdyrkere er stort, takket være Statens Omsorg for Udviklingen af Landets videnskabelige Institutioner.

Derefter holdt Professor, Dr. E. Holm et Foredrag om Selskabets Stiftelse og dets Stiftere.

Deres Majestæt!

Højtærede Forsamling!

Præsidenten har i korte Træk fremstillet den videnskabelige Betydning, vort Selskabs Virksomhed har haft i de 150 Aar det har bestaaet. Jeg vil tillade mig at bede Dem følge mig tilbage til dets Stiftelse. Allerede det Tidspunkt, da den fandt Sted, fængsler Opmærksomheden. Det er nemlig tydeligt, at der i det 18de Aarhundrede rundt om i Europa var stor Interesse for at faa slige videnskabelige Akademier i Gang. Ganske vist havde man kendt saadanne allerede i Italien siden *Renaissancens Dage*, og i Midten af det 17. Aarhundrede vare meget berømte Institutioner af denne Art stiftede i Vesteuropa, det franske Akademi og snart efter *Académie des inscriptions* og *Académie des sciences* i Frankrig og *The Royal Society* i England. Men det var dog først i det 18. Aarhundrede, at de bleve almindelige og opstode i de fleste europæiske Lande. Fremfor alle var én navnkundig Videnskabsmand den ivrige Talsmand for dem, nemlig Leibnitz, en Mand, om hvem man paa Grund af hans uhyre Viden og mangesidige videnskabelige Interesser med Rette har sagt, at han selv var et helt Videnskabernes Akademi. Han havde som ungt Menneske fattet nogle fantastiske Tanker om et Slags videnskabeligt Broderskab, der, knyttet til saadanne Akademier, skulde styre Menneskehedens forskellige Anliggender baade i aandelig, politisk og materiel Henseende. Naturligvis lod han siden slige Extravagancer falde; men han fastholdt dog stedse, at der ved Hjælp af lærde Selskaber eller Akademier kunde arbejdes med en ganske anden Styrke for Videnskaben, end det var muligt, naar Videnskabsmændene blot vare henviste til deres egne personlige Kræfter; han mente, at de forskellige Akademier med deres Vexelvirkning og gensidige Forbindelser til Held for Videnskabens Fremme vilde blive ligesom enkelte Kollegier indenfor Videnskabsmændenes universelle Samfund. Ingen vil vel nu til Dags bestride det fuldt berettigede i denne Leibnitz's Opfattelse.

Og da han havde Indflydelse ved forskellige Hoffer, søgte han at arbejde for Gennemførelsen af sin Tanke baade i Berlin, Dresden, Wien og Petersborg. Det er da i Virkeligheden ham, hvem Berlinerakademiets Stiftelse skyldtes, og hans Opfordringer i den Retning til Peter den Store gav Stødet til Oprettelsen af Petersborgerakademiet, selv om det først kom i Gang 1725, efter at baade han og Peter den store vare døde. Imidlertid havde der i Upsala paa den store nordiske Krigs Tid dannet sig et videnskabeligt Selskab, der i 1728 fik kongelig Stadfæstelse og antog Navn af *Societas regia litterarum et scientiarum*; snart efter oprettedes Vetenskaps Akademien i Stockholm (1739), og idet Bevægelsen ogsaa naaede Danmark, stiftedes vort Selskab 13. November 1742.

Dette Tidspunkt frembyder desuden en særlig Interesse, naar vi huske paa den aandelige og videnskabelige Tilstand herhjemme i Begyndelsen af 18de Aarhundrede. Den var alt andet end glædelig. Det blodige 17. Aarhundrede havde slaæet vort Fædreland dybe Saar og ødelagt det i materiel Henseende, samtidig med at, hvad der tidligere havde været af aandeligt og videnskabeligt Liv, var stagneret i døde Former og var blevet underlig goldt. Vort Fædrelands Udvikling dannede i meget et Sidestykke til, hvad der samtidig traadte stærkt frem i Tyskland. Der trængtes til et videre Blik, friere Synsmaader, langt større Oplysning, meget mere maatte drages ind i det aandelige Liv end hvad dette hidtil havde været begrænset til, vi behøvede kort sagt en national Litteratur. Her var det, at Holberg først greb ind med sin store Gerning. Dels vilde han feje bort og rense for Fortidens daarlige Ary, dels vilde han oplyse og bringe mere Kundskab. Netop Kristian VI's Regering var Tiden for denne sidste Side af hans Virken. Hans Danmarks Historie udkom i Aarene 1732—1735.

Men der trængtes i høj Grad tillige til virkelig videnskabelig Gransken, netop ogsaa af Hensyn til vort nationale

Liv. Det er almindeligt, naar der tales om et Folks Nationallitteratur, at der saa kun tænkes paa Skønlitteraturen, og naar det kommer højt, saa tillige paa den rent fortællende Historie. Men i Virkeligheden maa det hævdes, at den videnskabelige Produktion paa dens forskellige Omraader er en nødvendig Del af Nationallitteraturen, ikke blot fordi den er Grundlag for al sund folkelig Litteratur og for, hvad der kan arbejde Folket frem i de mest forskellige Retninger, ogsaa i rent praktisk Henseende; men tillige fordi, til Trods for den strænge Videnskabs kosmopolitiske Præg, de nationale Ejendommeligheder i Virkeligheden tidt ej heller der lade sig uden Vidnesbyrd.

Ved denne rent videnskabelige Virksomhed var det, at paa den Tid, vi tale om, den Mand gik i Spidsen, som vi nærmest maa kalde vort Selskabs Fader, nemlig Historikeren Hans Gram. Jeg skal her slet ikke gaa nærmere ind paa en Karakteristik af Grams Betydning som Videnskabsmand og af, hvad han har udrettet for vort Fædrelands Historie. Det er der gentagne Gange skrevet om, og jeg har selv for faa Aar siden udtalt mig derom ved en Universitetsfest i det Aar, da det var 200 Aar siden han blev født. Her skal jeg blot fremhæve, at han ikke blot, dengang Videnskabernes Selskab blev grundet, var den betydeligste videnskabelige Begavelse her hjemme, men, at han som den, der først aabnede Øjnene for en virkelig videnskabelig, kritisk Granskningsmethode, frembyder en Interesse, der peger ud over hans særlige Fag til Videnskaben i Almindelighed. Hvilken Videnskabsgren vi end dyrke, følge vi dog i Virkeligheden de samme Grundprinciper.

Men Gram var tillige en ualmindelig elskværdig Mand, en paalidelig, ærlig Natur, hjælpsom og velvillig, ret skikket til at arbejde sammen med andre og støtte andres Virksomhed; en Mand, der overhovedet var Omgængeligheden selv; og i en Grad, som det sjælden har været Tilfældet, var han derfor ogsaa æret og afholdt af alle, lige fra den fattigste Student

op til selve Kongen. Det har, naar jeg syslede med Grams Personlighed, tidt slaaet mig, at der var noget beslægtet mellem ham og en Mand, hvis Minde er særlig dyrebart for dette Selskabs Medlemmer, nemlig afdøde Madvig. De havde samme Slags Begavelse med den mægtige Hukommelse, den udstrakte Viden paa forskellige Omraader og med den kritiske Sans som den herskende Ævne. Madvig har haft et stærkere videnskabeligt Initiativ end Gram, og han har afgjort udrettet mere for sin Videnskab; men det maa vel erindres, at det var ikke mere end 18 Aar, og efter at Gram allerede var bleven 45 Aar, at det forundtes denne at virke paa den Videnskabs Omraade, hvortil hans Ævner særlig henviste ham, og det samtidig med at der blev trukket i ham fra alle Kanter og slidt paa hans Kræfter til alskens i høj Grad tidspildende Gerning, stundom, som han selv har udtrykt det, til det, hvoraf han havde lært noget, stundom til det, hvoraf han aldrig i sine Dage havde tænkt at lære det ringeste. Han og Madvig, lad mig tilføje det, have ogsaa lignet hinanden ved det sympathetiske i deres Personlighed og det lyse i deres Temperament. Naar jeg saa endelig siger, at Gram med al sin Lærdom og strænge videnskabelige Sans i ikke ringe Grad følte sig vel i det selskabelige Liv, da er der ogsaa der noget, som vi, der have staaet Madvig nær, have set hos denne. Det kan synes, som om dette sidste kun lidet vedrører Videnskabernes Selskab; men jeg vil dog nævne det, fordi det har virket til at forøge den Indflydelse, Gram havde. Det har bidraget til at skaffe ham Venner, og deriblandt adskillige Stormænd.

Et Træk, der ogsaa kan mindes som noget af det i hin Tid, der peger fremad, er, at forholdsvis ikke ganske faa af dem, der hørte til vort høje Aristokrati, havde videnskabelige eller i det mindste boglige Interesser, saaledes den for tidlig døde, første Grev Danneskjold Samsø († 1728), alle de tre Mænd, der vare de vigtigste i Kristian VI's første Konseil, baade Ivar Rosenkrantz og begge Brødrene Plessen, især Karl Adolf Plessen,

fremdeles Kristian Rantzau, der en Tid var Statholder i Norge, den samme, hvem man har antaget for at være den *vir perillustris*, til hvem Holberg har tilegnet sin latinske Selvbiografi, ogsaa de to Mænd, der efter hinanden vare vort Selskabs tvende første Præsidenter, Johan Ludvig Holstein og Otto Thott. Til de fleste af disse Mænd var Gram nøje knyttet. Hvor nært Forholdet mellem ham og Rosenkrantz var, derom vidner blandt andet et Digt i latinske Hexametre, Rosenkrantz skrev til ham i Aaret 1741, og hans Forhold til Rantzau kan man se af den Mængde Breve fra denne til ham, vi endnu have tilbage. Man kunde ganske vist, naar man tænker paa Grams kostbare Tid, have ønsket, at flere af hans fornemme Venner mindre havde lagt Beslag paa ham for at faa hans Hjælp i forskellige Retninger. Men den stadige Berøring mellem ham og disse Mænd havde dog ogsaa sit Værd for ham.

Det har saaledes aabenbart været Rosenkrantz og Brødrene Plessen, der anbefalede ham til Kristian VI strax efter dennes Tronbestigelse, og samtidig med at han vedblev at opføres som Professor i Græsk ved Universitetet, udnævnte Kongen ham baade til Gehejmearkivar og til Bibliothekar ved det kgl. Bibliothek foruden til kongelig Historiograf. Kristian VI kom hurtig til at dele den almindelige Tillid til Gram, og han fandt desuden Behag i et eget lille Talent, han mente at finde hos ham. Kongen havde i høj Grad sin Tids Mani for at lade slaa Medailler i Anledning af alskens Begivenheder, der sandelig ikke altid vare betydelige. Men der var ingen, han saa gjerne vilde bruge til at angive, hvad der skulde staa paa disse Medailler, som Gram. Hvor ringe dette end synes at være i og for sig, knyttedes der dog herved et personligt Baand imellem Historikeren og hans Konge. Større Betydning havde det naturligtvis, at Gram blev sat ind i den ene vigtige Kommission efter den anden, saaledes for at Universitetet kunde faa en ny Fundats, for at revidere Bibeloversættelsen, for at omorganisere det lærde Skolevæsen her i Landet og i Norge og endelig ogsaa

for at ordne Kongens Medaillesamling og sørge for, at der kunde udkomme en Beskrivelse af den¹⁾. Denne Kommission har sin særegne Interesse for os, thi det vigtigste Medlem i denne foruden Gram var den Mand, vi ved Siden af ham nævne som vort Selskabs Stifter, Gehejmeraad Johan Ludvig Holstein. Gram havde allerede tidligere oftere i Embeds Medfør haft at gøre med Holstein; men her sad de ved Siden af hinanden i samme Kommission, og det var fra deres Sammenarbejde her, at vort Selskab havde sin Oprindelse.

Men inden vi gaa over dertil, saa først nogle Ord om Johan Ludvig Holstein. Han har paa flere Maader haft stor Betydning for vort Selskab, og jeg tør antage, at den største Del af denne ærede Forsamling ikke har haft Lejlighed til at høre mere om ham end hans Navn. Jeg vil derfor dvæle noget ved ham. Holstein var Tysker af Byrd og født 1694; han hørte til den saakaldte Möllenhagenske Linie af den mecklenburgske Adelslæggt Holstein. Hans Fader var Johan Georg Holstein, der i en Række Aar var Medlem af Konseillet under Frederik IV og i nogle Aar af den store nordiske Krig spillede en ret vigtig Rolle. Sin Uddannelse fik Johan Ludvig Holstein som andre unge tyske Adelsmænd i hin Tid paa forskellige Universiteter og ved Udenlandsrejser. Faderen bragte ham i Berøring med Frederik IV, og denne tog sig stærkt af ham. I Aaret 1719 var han paa en diplomatisk Sendefærd i England som Ledsager af sin fjærne Slægtning Grev Holstein-Holsteinborg, den senere Storkansler. Et Par Aar derefter satte Frederik IV ham til Hofmarskal hos sin Søn, Kronprinsen, og han havde senere som Overkammerer den overordnede Ledelse af, hvad der vedrørte dennes Hofholdning. Han blev

¹⁾ Den særlige Anledning til, at denne Kommission blev nedsat, var, at Kongen havde besluttet at købe en Møntsamling, der tilhørte en Etatsraad Foss. Han vilde derfor have undersøgt, hvilke Doubletter af Medailler der fandtes i de kongelige Samlinger paa Rosenborg og i Kunstammeret (Brev fra Kongen til J. L. Holstein af 6. Maj 1739).

i de samme Aar Dannebrogssridder, første Direktør for Waisenhuset og Medlem af Missionskollegiet, der havde hans Fader til Præsident. Naturligvis var han under alt dette kommen i et meget nøje Forhold til den senere Kristian VI. Denne har i disse Aar ikke altid været fornøjet med ham. Man træffer i et Brev fra ham til Ludvig Plessen de Ord: «Jeg er dygtig vred paa Holstein»; men det har været en forbigaaende Mistemning. Saasnart Kristian VI var kommen paa Tronen, gjorde han Holstein til Stiftamtmand over Sjællands Stift, og denne fik i de følgende Aar ved Siden deraf den ene Værdighed efter den anden, blev Patron eller Skoleherre for Herlufsholm, Gehejmeraad, Deputeret for Finanserne og Præsident i Missionskollegiet.

Imidlertid havde der, hvad jeg her slet ikke kan gaa ind paa, udviklet sig Uvilje hos Kongen imod de Mænd, der havde dannet hans første Konseil. To af disse, nemlig begge Brødrene Plessen, indgave deres Demissioner i Aarene 1733 og 1734 og skønt Kongen nok selv beholdt Rosenkrantz i Konseillet, afskedigede han ham i Maj 1735 fra begge hans vigtige Stillinger som Oversekretær eller, hvad vi vilde kalde Præsident, i Danske og Tyske Kancelli. Johan Ludvig Holstein fik den første af disse Stillinger, Schulin den anden. Holstein blev tillige strax Medlem af Konseillet, og nu begyndte hans Virksomhed i disse høje Embeder, der varede hele 28 Aar lige til hans Død i 1763, altsaa baade under Kristian VI og Frederik V. Ingen Mand, alene med Undtagelse af Møsting paa Frederik VI's Tid, har været dansk Statsminister i længere Tid end han. Med Ministergerningen forenede han snart Stillingen som Præsides i General-Kirke-Inspektionskollegiet, et Kollegium, der med Kancelliet delte Ledelsen af de kirkelige Sager, og i Aaret 1740 afløste han Rosenkrantz som Patron for Universitetet.

Det er interessant at følge det personlige Forhold, der udviklede sig imellem ham og Kongen. Inden denne tog ham til Kancellipræsident, havde han forelagt ham nogle Spørgsmaal

til skriftlig Besvarelse, saaledes om han vilde give ham Efterretning om alt, hvad han erfarede i Kancelliet og Konseillet eller, hvad der ellers kunde gavne Kongens Tjeneste, og det, hvad enten han blev spurgt derom eller ikke, om han vilde vise sin Herre oprigtig Aabenhjærtighed og Fortrolighed, fremdeles, om han overfor alle, hvem det saa end var, vilde fortie alt, hvad Kongen havde betroet ham. Holstein maatte herved faa Indtryk af en vis Mistæksomhed hos Kongen, at det kunde være betænkeligt baade med al den Aabenhed, han skulde vise denne, og med den Tavshed, han saa at sige skulde iagttage overfor alle og overalt. Men saasnart han traadte i Funktion som Minister, kom han til at mærke, at der var elskværdigere Sider hos Kongen. Kunde denne end være noget pirrelig og mistæksom, saa gjorde det ham ingenlunde tilknappet og tavs overfor dem, han tog til at arbejde med sig. Tvertimod! Det er et karakteristisk Træk hos ham, at han trængte til Fortrolighed, til at staa i personligt Venskab til sine nærmeste Raadgivere. Paa den Maade stillede han sig baade til Holstein og Schulin, og hans intime Forhold til disse to Mænd varede urokket indtil hans Død. Man har længe vidst Besked herom for Schulins Vedkommende; men at det ganske har forholdt sig paa samme Maade med Hensyn til Holstein, derom vidne de 536 større og mindre Breve fra Kongen til denne, der findes i Haandskriftsamlingen paa Ledreborg, og som jeg har haft Lejlighed til at benytte. Den Tillid, Kristian VI viste Holstein, traadte frem baade i stort og smaat. Jeg skal som Exempel anføre følgende. I Sommeren 1743 var Kristian VI's Haab om at faa sin Søn, Kronprins Frederik, den senere Frederik V, udnævnt til svensk Tronfølger strandet som en Følge af Ruslands Kontramanoever. Den Tanke optog da i nogen Tid Kongen, om han ikke i Tillid til den Tilslutning, som han mente at kunne stole paa hos en stor Del af det svenske Folk, særlig den svenske Bondestand, skulde forsøge med Vaabenmagt at sætte Sønnens Valg igennem. Men han havde Sam-

vittighedsskrupler derved, og i den Stemning skrev han til Holstein: «En Krig er snart begyndt, men ikke saa hurtig endt, det er bedst, naar man altid søger at have Gud paa sin Side, og jeg vilde derfor gjerne vide Hans (nemlig Holsteins) Tanker, om Han mener, man kan begynde Krigen med en god Samvittighed for Gud. Vi gøre Ham dette store og vigtige Spørgsmaal, fordi Vi ikke ret have kunnet komme til Klarhed derover hos Os selv, fordi Vi antage Ham for at være en samvittighedsfuld Mand, og fordi Han sidder i vort Konseil og har kendt Sagens Gang fra først til sidst. Lejligheden er god og vi kunne maaske have Lykken med os; men hvis det ikke skulde være Ret for Gud, og vi ikke skulde kunne trøste Os til at faa hans Hjælp, vilde det være bedst trods alle trufne Forholdsregler at lade Sagen ligge.» Et stærkere Bevis paa Tillid til Holstein kunde Kongen ikke let give; men i det hele førte det intime Forhold imellem dem til, at Kongen skrev til Holstein om alt muligt, undertiden om rene Bagateller, men selvfølgelig mest om de Sager, der hørte under Holstein som Embedsmand. Man ser denne baade træde op som Kongens fortrolige Raadgiver og som en Slags Expeditionssekretær for ham.

Dette Forhold saavelsom Holsteins hele Embedsstilling gav ham betydelig Indflydelse; og om end den Forretningsgang, Kongen valgte, at afgøre det meste ved skriftlig Korrespondance, tidt maatte være besværlig, saa mildnedes det for Holstein saa vel som for Schulin ved den store personlige Elskværdighed, Kongen viste imod dem. Det maatte være i høj Grad opmuntrende for dem jævnlig at faa anerkendende Udtalelser fra hans Side om den Iver og Dygtighed, de viste. Idet hans venlige Sind helt brød den Skæl, som hans Følelse af hans Kongemagts Storhed kunde lægge om ham, var han i høj Grad hensynsfuld i sin Form. Man kan se ham bede dem undskylde den Ulejlighed, han gjorde dem, da han meget godt vidste, at de havde fuldt op at tage vare. Mere end én Gang

skriver han til Holstein, at han nødig vil forstyrre ham i hans Arbejde, men at han dog vil bede ham paa et bestemt Klokkeslet at komme ud til sig paa Frederiksberg Slot, da der var noget, han gjerne vilde tale med ham om. Haand i Haand hermed gik Ytringer af venlig Deltagelse for hans økonomiske og personlige Forhold. Saaledes fulgte han med stor Interesse hans Godskøb i Sjælland og drøftede med ham, hvorledes hans Ønske at faa «Lejregard» gjort til et «Len» kunde blive til Virkelighed. Det blev da ogsaa under hans Regering til et Stamhus. Dets Oprettelse til Grevskabet Ledreborg falder under Frederik V.

Hvordan var nu Holstein som Personlighed? Han var vistnok ikke nogen eminent begavet Mand; men han var en dygtig Natur, en Mand med et sundt forstandigt Blik paa Forretningerne, stor Samvittighedsfuldhed og betydelig Arbejdsævne. Han optraadte med en ikke ringe Myndighed som Kancellipræsident, men tillige med stor Humanitet. Man kan oftere se ham skride ind med et venligt Ord og en Formaning for i Tide at hindre, at Folk skulde paadrage sig en skarp Irettesættelse fra Kongens Side eller mulig Afskedigelse. Baade Kofod Ancher og Hjelmstjerne have efter hans Død skildret hans Personlighed med stor Sympathi, og Holberg, der ikke skyldte ham noget som helst, har karakteriseret ham som «den, der stedse var den samme, udi Storm og Stilhed, udi Regn og Solskin, der talte lidt og tænkte desmer, var sanddru og ordholdig og intet lovede uden, hvad han agtede at holde, som hørte alle Forslag, men som drøftede og reformerede dem nøje, førend de af ham underskrevs, som ved egen klog og ordentlig Økonomi viste, hvorledes en publique Husholdning kunde føres, som Underhavende frygtede og tilligemed venererede».

Det er, som man ser, Billedet af en stilsfærdig, men brav, human og fremfor alt paalidelig Personlighed, Holberg her har tegnet, og hans Opfattelse falder ganske sammen med Kofod Anchers og Hjelmstjernes. Jeg vil hertil føje som et for os

Danske tiltalende Træk ved Holstein, et Træk, der netop vedrører hans Stilling til vort Selskab, at han, den fødte Tysker, fuldstændig gjorde sig til Dansk. Ved at sælge de — forøvrigt næppe betydelige — Ejendomme, han havde i Mecklenburg, brød han til stor Glæde for Kongen de Baand, der kunde knytte ham til hans oprindelige Fødeland, han valgte i det Sted at blive sjællandsk Godsejer, og det var en dansk Pige, han tog til Hustru, en Frøken Hedvig Vind fra Vrejlevkloster i Vendssysel. Han kom derved i nøje Forbindelse med Familierne Vind og Juel, altsaa to af den gamle danske Adels bekendteste Slægter. Efter den Tids Skik kunde en højt staaende Embedsmand ikke gifte sig uden Kongens Tilladelse, og da han i Sommeren 1733 som Stiftamtmand i Sjælland havde forlovet sig, skrev han til Kongen for at faa hans Samtykke. Efter at han i sit Brev havde givet en, naturligvis fordelagtig, Skildring af sin Tilkommende, tilføjer han: «Hertil kommer endnu, at hun i enhver Henseende hører hjemme her i Landet»; han skrev, at naar Kongen engang spøgende havde ladet ham vide, at en Stiftamtmand i Danmark ikke maatte have en Kone, der ikke kunde Dansk, saa passede disse Kongens Ord ikke paa hende. «I det mindste», saaledes fortsætter han, «vil jeg komme til at lære fuldkommen Dansk, thi hun er ude af Stand til at udtrykke sig paa noget andet Sprog». Maaske havde virkelig dette — i Parenthes sagt — lykkelige Ægteskab gode Virkninger paa Holsteins danske Kundskaber, maaske var det hele en Spøg fra hans Side, og han kunde godt Dansk i Forvejen; men under alle Omstændigheder blev han efterhaanden fuldstændig Dansk baade i Tale og i Sind. Han oversatte blandt andet hele Tacitus paa Dansk. Men Hovedsagen var, at han, der havde betydelige videnskabelige Interesser — maaske mest for Theologi og Historie — omfattede alt, hvad der vedrørte Oplysning og Videnskab i den dansk-norske Stat, med levende Varme. Han var en ypperlig Skoleherre paa Herlufsholm, som han, efter at alt dernede havde været i komplet Forfald, bragte paa

en god Fod, baade, hvad det økonomiske angik, og med Hensyn til Undervisningen. Ikke mindre ivrig var han som Patron for Universitetet. Det kunde godt hælde, at han gik hen for at høre paa Professorernes Forelæsninger, og han søgte at skaffe sig Kundskab om, hvilke Studenter man kunde vente sig noget godt af. Derfor gjorde han sig endog bekendt med de Disputatser, som de Studerende affattede; men det var — og det kunne vi ikke undre os over — langt fra, at han altid var tilfreds med dem. Saaledes fandt han det fornødent at gøre Konsistorium opmærksom paa, at vore Kollegiers Alumners Disputatser, efter hvad han havde lagt Mærke til, undertiden var saadanne, at der, som han udtrykkede sig, «deraf kun kunde tilvoxe Universitetet liden Honneur, idet de enten verbotenus vare tagne af andre eller sammenskrevne med saa ringe „*judicio*“, at det havde været bedre, de aldrig vare blevne publicerede». Han anbefalede derfor en Forandring der. Med hans Iver for Universitetets «Honneur» var det ham ogsaa en ubehagelig Iagttagelse, at der ved Disputatserne paa Universitetet kun indfandt sig faa Auditores, især af Standspersoner. Han mente, at dette maaske var en Følge af, at de fleste Disputatser bleve holdte om Sommeren, da mange, navnlig Standspersoner vare borte fra Byen. Derfor henstillede han, om det ikke kunde ordnes saaledes, at Disputatserne for det meste fandt Sted om Vinteren, naar Hoffet var i Byen; der kunde da haabes paa et anseligere Auditorium.

Dels Holsteins Stilling til Universitet og Undervisningsvæsen, dels hans vel kendte videnskabelige Interesser bragte ham i Brevvexling med forskellige Lærde rundt omkring i Europa; men der knytter sig større Interesse til det nære Forhold, hvori han stod her hjemme baade til den begavede Historiker og Jurist Andreas Hojer, der desto værre døde allerede 1739, og ved Siden deraf til Gram. Vi have set, at han sad i Medaillekommissionen sammen med denne, og naar vi nu vende tilbage hertil og tillige huske paa Holsteins nøje For-

hold til Kongen, have vi den Konstellation, under hvilken vort Selskab kom til at se Lyset, Kong Kristian VI, Holstein og Gram.

Den hidtil mest kendte Fremstilling af vort Selskabs Stiftelses Historie er den, som vi finde i Molbechs Skildring af Selskabets Historie. Det fortælles her, at Medaillekommissionens Forhandlinger, i hvilke foruden Holstein og Gram tillige den senere Biskop og Prokansler Erik Pontoppidan deltog, gav Anledning til, at Gram for at faa noget, der havde virkelig Betydning, ud af Kommissionens Forhandlinger, i November 1742 udarbejdede et Forslag til, at man efter svensk Mønster skulde oprette et Antikvitetskollegium, der for øvrigt ikke blot skulde sysselsætte sig med nordiske Antikviteter, men ogsaa med den hele nordiske Historie, i Særdeleshed hvad Danmark og Norge og de derunder liggende Lande angik. I dette Forslag trak han saa Linierne for et saadant Selskabs Virksomhed og Organisation. Det hedder iblandt andet, at der i dette Kollegiums Møder skulde oplæses Afhandlinger efter de Parisiske og andre Akademiers Skik. Dette Grams Forslag — der findes trykt — blev af Holstein forelagt Kongen, og efterat denne havde billiget det, holdt Holstein den 13. November 1742 et Møde i sit Hjem med Gram, Pontoppidan og den nylig fra Udlandet hjemkomne Sekretær Henriksen, senere adlet under Navnet Hjelmstjerne, en yngre Mand, der havde megen Møntkundskab og derfor skulde virke med i Medaillekommissionen. I dette Møde meddelte Holstein, at Kongen havde approberet Grams Plan, og man besluttede derfor at konstituere et lærd Selskab paa dette Grundlag, men rigtignok med en meget væsenlig Forandring, nemlig som et Selskab, der skulde behandle alle Videnskaber i Almindelighed. Det vilde altsaa derefter faa mere Lighed med de lærde Akademier rundt omkring i Europa end med det svenske Selskab af mere speciel Natur, der fra først af havde været Forbillede. Man nævnede derpaa, hvilke Mænd man mente, kunde være «bekvemme» til at være Medlemmer eller til som en Slags Adjuncti at arbejde for Selskabet. I den

nærmeste Tid derefter blev der holdt flere Møder, dog kun af de nævnte 4 stiftende Medlemmer, og i disse drøftedes ikke blot forskellige Spørgsmaal vedrørende Selskabets Virksomhed; men man tog allerede fat paa videnskabelige Arbejder.

Alt dette, som jeg her har fremstillet efter Molbechs Værk, er nu vistnok rigtigt, og jeg skal aldeles ikke opponere imod, at Selskabet fejrer den 13. November som sin Jubilæumsdag; men jeg ser mig dog i Stand til at føje nogle Enkeltheder til Selskabets Tilblivelseshistorie. Allerede i Sommeren 1742 er der blevet talt i Kommissionen eller imellem Gram og Holstein om Stiftelsen af et Antikvitetselskab, og efter al Sandsynlighed har Gram som den, der vidste, hvad det svenske Antikvitetskollegium havde udrettet siden dets Stiftelse 1667, været den, der har udtalt sig om det ønskelige i at faa oprettet en lignende Institution her i Landet. Derom har Holstein enten talt eller skrevet til Kongen, og denne greb strax Tanken med Iver. Kristian VI var nemlig ikke blot personlig en vel begavet Mand, men saa overordentlig gærne lærde Studier fremmede her hjemme. Han svarede da Holstein i et Brev af 16. Juli 1742, at han var ganske enig med ham i, at det skaffede et Land Ære og Højagtelse hos de Fremmede, naar man, «saaledes som det sker i Sverige, gør de Antikviteter bekendte, der findes i Landet», og da «Han er Universitetets Tilsynsmand og synes at have Lyst dertil, saa kan det vel nok lade sig gøre, at man bær sig ad her som i Sverige. Vi ønske derfor, at Han i den kommende Vinter vil bringe dette saa nyttige Værk i Gang. Da de, som skulle yde det bedste dertil, ville gøre det uden noget Tillæg, efter hvad Han menér, saa vil det koste Os saa meget desto mindre. Skrivningen og Ordenen med Protokollerne kan ej heller koste meget, naar efter Hans Forslag Sekretærene ved det danske Kancelli blive tagne dertil.» Altsaa allerede ved dette Brev havde Kongen tydelig approberet Tanken, og naar han havde udtalt Ønsket om, at Sagen maatte blive sat i Gang i Løbet af den kommende Vinter, da skete, som vi have

set, det afgørende Skridt ved Grams nærmere formulerede Forslag og Mødet den 13. November. Medens de fire stiftende Medlemmer derefter ligesom prøvede sig frem ved de første Møder, fulgte Kristian VI Tankens videre Udvikling med megen Interesse. «Den Dessen», skrev han den 29. December 1742 til Holstein, «som Han har med Indretningen af et lærd Societet, finde Vi meget god og rosværdig, og Vi ønske, at et saadant maa kunne komme i Stand. Det vilde være Skade, om dette gode og nyttige Værk kom til at gaa i Staa af Mangel paa Penge . . .» Det vilde, fortsætter Kongen, være bedst, om man kunde samle en større Kapital, saaledes at man kunde sætte det hele Værk paa en fast Fod. Holstein, saaledes endte han Brevet, kunde, naar han vilde og naar han holdt det for rigtigt, affatte en Ordre til, at dette Societet kunde træde sammen, og forelægge ham den til Underskrift. Denne Ordre konciperede Holstein da, sandsynligvis efter Forhandling med Selskabets tre andre Medlemmer, og det blev saa det vel kendte kgl. Reskript af 17. Januar 1743, hvorved Bemyndigelsen til at danne vort Selskab formelt blev givet. Pengetilskud fra Kongens Side sluttede sig snart dertil.

Naar vi nu iaften alle have en Følelse af, at det var et for dansk Videnskabelighed vigtigt Skridt, der dengang skete, vil De forhaabentlig forstaa, at jeg har ment at burde dvæle ved denne Begivenhed og ved de Mænd, vort Selskab skylder sin Tilblivelse. De har set, hvor hurtig Kong Kristian VI blev varm for Tanken, da den blev fremsat for ham, hvorledes han strax paatrykkede Selskabet et vist officielt Stempel, som det efter hin Tids Forhold ikke kunde undvære, og hvorledes han fra oven gav det den Støtte, der var nødvendig, for at det kunde faa Livskraft. De har fremdeles set Gram og Holstein ved deres Samarbejden give Stødet til, at Tanken kom frem, og bag efter udforme den nærmere. Man kan sige, at for at der skulde udrettes noget, krævedes baade Kongens, Stormandens og Videnskabsmandens Arbejde. Det var en

Lykke, at de mødtes. Og naar den udmærkede Historiker, der nærmest maa kaldes Selskabets Fader, siden i dets unge Aar var den, hvis ypperlige Afhandlinger gavedes Virksomhed dens videnskabelige Hovedpræg, indtil han desto værre allerede døde 1748, saa maa det ej heller glemmes, at Holstein aldrig tabte sin Interesse for Selskabet. Han var dets Præsident lige indtil sin Død, han vaagede i den Tid med Omhu over dets Ve og Vel, og han har paa mange Maader gjort det Gavn. Den Følelse — dermed vil jeg slutte — som jeg synes, iaften maa fylde os, det er Taknemmelighed mod Kong Kristian VI, Hans Gram og Johan Ludvig Holstein.

Efter Meddelelser fra Præsidenten og Sekretæren om de ovenfor omtalte Lykønskninger, takkede **Hans Majestæt Kongen** med venlige Ord Selskabet for dets Virksomhed og ytrede sin Tilfredshed med Mødet. Efter at dette var sluttet, underholdt Allerhøjstamme sig endnu nogen Tid med Selskabets Medlemmer.

I Mødet vare fremlagte de paa Bøglisten under Nr. 850—883 opførte Skrifter.

Ved Mødet benyttedes første Gang som Led af Belysningen af Selskabets stilfulde Lokale paa Prinsens Palais 4 smukt forarbejdede, forgyldte Broncekandelabre i Empirestil, som dets Præsident havde skænket det i Dagens Anledning. Efter Mødet samledes Medlemmerne efter Præsidentens Indbydelse til et Aftenselskab i dennes Hjem.
